

Rom i norr

Om romersk påverkan i Skandinavien under första årtusendet

Romarnas expansion nådde aldrig så långt norrut som till Skandinavien. Den fick ett abrupt slut under några dagar år 9 e.Kr. i det som kallas för Teutoburgerskogen utanför det som är dagens Osnabrück. Där mötte tre romerska legioner under ledning av fältherren Publius Quintilius Varus ett germanskt stamförbund under ledning av Arminius, en germansk ädling som utbildats i Rom och som till och med blivit romersk riddare. Romarna led ett förödande nederlag och huvuddelen av de tre legionerna utplånades. Nederlaget fick till följd att den romerska expansionspolitiken norrut avbröts och gränsen – *limes* – kom att följa Rhen.

Men trots att romarna aldrig kom att erövra Skandinavien kan man med fog säga att deras kultur gjorde det. För trots att romarriket låg så långt borta, och trots att direktkontaktarna i alla fall till att börja med var fåtaliga, påverkades innevånarna i det dåtida Skandinavien påtagligt av romersk kultur. Inte minst var det den lokala aristokratin – kungarna, hövdingarna och stormännen – som använde sig av romerska föremål och romersk kultur för att stärka sin position och ge sig själva prestige.

DRICKA SOM EN ROMARE

En del av de romerska lyxvarorna – för det var vad de romerska vardagsföremålen transformerades till i Norden – kan också ha hämtats hem direkt av den eller dem som

använde dem. Ett bra exempel på det är förmodligen den enda kompletta romerska vinservis som hittats i det som idag är Sverige. Den kommer från Öremölla i Skåne och hittades redan vid slutet av 1800-talet i en grav. Graven var en brandgrav och dateras till tiden omkring år 100 e.Kr. Märkligt nog har vinservisen inte varit med på gravbålet utan den har lagts ner obränd och den stora bronskitteln har använts som urna för de brända benen och de föremål som fått följa den döde mannen på hans sista färd. Att det rör sig om en man – till och med en krigare – ses av de vapen han fått med sig. Bland annat ingår där en ringbrynja av förmodligen romerskt ursprung. Bland brandresterna hittades också fragment av en mantel, även den av allt att döma romersk.

Men fyndets mest intressanta föremål är trots allt de som tillhör vinservisen. Där ingår som redan sagts en stor, välvd bronskittel. I den förvarades drycken – om det nu var vin, mjöd eller öl (läs mer om detta i Dominic Ingemarks artikel i detta temanummer) – och där kunde den kylas eller värmas beroende på vilken årstid den användes under. Drycken östes upp ur kitteln med hjälp av en skopa av brons. I den satt en sil, även den av brons, med vars hjälp kryddor och liknande silades bort. Och från skopan hölls drycken upp i de båda glasbägarna som fyndet innehåller. De är av en för svenska förhållanden enastående kvalitet och är till-

Ovan: Dryckeshornet från Östra Varv hittades i en krigargrav som anlagts omkring 200 e.Kr. Hornet förenar romerskt med germanskt och är förmodligen tillverkat för export i trakten av dagens Köln. Foto: Christer Åhlin, Statens historiska museum.

Vänster: Dryckesservisen från Öremölla i Skåne är den enda kompletta romerska servis som hittats i dagens Sverige. Den dateras till omkring år 100 e.Kr. och tillsammans med gravens övriga föremål vittnar den om ganska direkta kontakter mellan det romerska riket och Skandinavien. Foto: Sören Hallgren, Statens historiska museum.

verkade av nästan helt avfärgat glas och har olivslipning. Bägarna är av allt att döma tillverkade i de östra delarna av det romerska imperiet, kanske i Syrien eller Egypten. Där fanns dels kunskapen att tillverka glas som var nästan helt genomskinliga, dels tillgången till smärgel som användes som slipmedel.

Öremölla-fyndets sammansättning, med sin romerska ringbrynja, sin likaledes romerska mantel och den fullständiga dryckesservisen, antyder att mannen som fått med sig alla dessa föremål i sin grav kan ha varit

romersk legosoldat. Efter fullgjord tjänst har han återvänt till dagens Skåne och med sig i bagaget haft flera romerska föremål (läs mer om legosoldaterna, och vad de kanske tog med sig hem, i Svante Fischers artikel i detta temanummer). Fyndet understryker även betydelsen av drickandet i det nordiska samhället. Det hade uråldriga rötter och användes för att skapa allianser, bekräfta avtal etc. Romarna noterade tidigt detta, och bland andra Julius Caesar och Plinius noterar att germanerna drack ofta och gärna, och

inte sällan ur dryckeskärl som de skapat av horn från uroxar. Uppenbarligen har romarna uppfattat detta som mycket exotiskt men också insett att det fanns en ekonomisk potential att utnyttja i detta. I romerska glashyttor tillverkades nämligen dryckeshorn av glas, möjligen för export till områden utanför det romerska riket. Ett exempel på detta har hittats i Östergötland, i Östra Varv. Även det här dryckeskärl har tillhört en krigare som dock levde ungefär hundra år senare än sin skånska kollega. Glashornet från Östra Varv kan sägas förena romerskt med germanskt. Germansk är själva formen medan dekoren, av bland annat vinrankor, är romersk. Dryckeshornet är tillverkat i någon glashytta i trakten av dagens Köln – det romerska Colonia Agrippina – och kan vara ett exempel på en romersk produktion som anpassades efter en icke-romersk smak och

som var avsedd för export. Självfallet går det också att tänka sig att dryckeshornen varit avsedda för en inhemsk romersk marknad, kanske till någon uppsluppen orgie med germaner som tema?

ROMERSKA KEJSARE I NORDISK TAPPNING

Men det var inte bara dryckeskärl av olika slag som intresserade nordborna även om det uppenbarligen var dessa som var mest användbara för dem. I och med att många nordbor kom i direkt kontakt med romarna och romersk kultur – kanske som soldater eller som handelsmän – nåddes Norden också av det som skulle kunna kallas mer intellektuell import. Ett utslag av sådan påverkan är en grupp hängen som tillverkades under 300-talet, och som inspirerats av romerska mynt eller snarare medaljonger. Hos romarna tillverkades sådana mynt,

Ovan: Medaljongen från Tunalund i Uppland visar på baksidan en ryttare och framför honom en man som åker skidor. Foto: Ulf Bruxe, Statens historiska museum.

Vänster: Medaljongen från Lilla Jored i Bohuslän visar en nordisk storman som använt sig av den romerske kejsarens maktsymboler. Medaljongen dateras till 300-talet e.Kr. Foto: Ulf Bruxe, Statens historiska museum.

med högre valör än de gängse cirkulerande, på kejsarlig befallning och de användes av kejsaren som personliga gåvor till förtjänta personer inom och utom det romerska riket. Det fanns två huvudsakliga varianter av den här sortens "mynt". En lättare variant vars baksida ofta upptogs av en bild av kejsaren till häst framför en personifikation av en besegrad fiende. På den tyngre varianten var kejsaren avbildad i toga. Vikten har av allt att döma varit avgörande för vem "mynten" varit avsedda för. De lättare har delats ut till riddare och militärer, de tyngre till senatorer, konsulter och andra med högre rang.

I Skandinavien har ett fåtal sådana romerska extra tunga mynt hittats. De är alla

försedda med en ögla, vilket visar att de burits som hängen. Men intressant nog finns också ett flertal exempel på det som skulle kunna ses som imitationer av sådana här romerska "mynt". De visar, som de romerska förlagorna, på framsidan något som ser ut som den romerske kejsaren och på baksidan finns oftast en ryttare. Men studerar man detaljer på de här myntliknande hängena upptäcker man snart några märkliga detaljer. För det första är det helt omöjligt att fastställa exakt vilka romerska medaljer som varit förlagor. Vore det frågan om rena kopior av romerska original vore det inte så svårt att avgöra. För det andra uppvisar de nordiska hängena egenheter och detaljer

som gör det sannolikt att de inte är kopior, utan snarare att de i sin form och ikonografi inspirerats av romerska förlagor, men att de återger helt nordiska förhållanden. De är helt enkelt en genuint nordisk version av de romerska medaljongerna. På ett sådant hänge från Lilla Jored i Bohuslän ses till exempel en ung man som är iförd den romerske kejsarens yttre maktsymboler. Han bär ett juvelbesatt diadem i håret, på axeln sitter det stora kejserliga praktspännet och han är svept i den kejserliga manteln. Men på hans tumme – som han håller uppsträckt som om han äskar tystnad på ett romerskt vis – sitter en fingerring av en typ som är okänd hos romarna men som finns i samma grav där medaljongen hittades. Den avbildade mannen bör med andra ord vara identisk med mannen i graven. På en annan medaljong, från Tunalund i Uppland, ses på baksidan en ryttare med höjt spjut framför en person som ser ut att åka skidor. Återigen ett motiv som är betydligt mer förankrat i den nordiska myllan – eller snön – än i den romerska. Ett tredje exempel kommer från Bohuslän. Där – i Svarteborg – har det hittats en medaljong där den avbildade personens namn – SSigudaR – står på exakt det ställe där den romerske kejsarens namn brukar stå. Ett sista exempel kommer från en numera tyvärr försvunnen medaljong från Sundsvall. Där har hästen betselkedjor som är karaktäristiska för den här tiden i Norden. Sammantaget visar de här givna exemplen att de nordiska ”imitationerna” av romerska medaljonger inte alls är ”slaviska” imitationer, utan snarare ett utslag av en mycket djupt gående romersk kulturpåverkan, som visar graden av romanisering av den nordiska aristokratin. Vissa av dem uppfattade sig till och med som jämbördiga med den romerske kejsaren och lånade utan att generera sig hans yttre

maktsymboler: diademet, dräktspännet och manteln. För att det skulle vara meningsfullt att göra det bör det inte bara ha varit den avbildade mannen som kände till vad de här symbolerna stod för. Det måste ha varit fler som gjorde det. Annars skulle det här symbolspråket vara helt bortkastat.

MINNET AV DET ROMERSKA DRÖJDE KVAR

Den nordiska varianten av medaljonger vittnar om den omfattande påverkan från romarna som Norden utsattes för under framför allt de första fem århundradena e.Kr. Men detta var inte ett fenomen som bara hör till den här tiden. Man glömmar lätt bort att Östrom levde kvar långt efter det att det västromerska riket hade gått i graven. Och därifrån utgick många impulser som satte avtryck i Norden. Under 600- och 700-talen använde sig till exempel uppländska hövdingar av hjälmar som har sitt ursprung i hjälmar som bars under 300-talet vid det kejserliga gardet. Och deras kaftanliknande rockar kom även de från de östra delarna av det romerska riket, möjligen förmedlade via det frankiska riket, dåtidens trendsättare. Och under vikingatiden sökte sig nordiska krigare ner till Konstantinopel för att ställa sig i den östromerske kejsarens tjänst. Inte minst viktiga var de som ingick i kejsarens livvakt, väringagardet. Romarna hade med andra ord betydelse för Norden under så gott som hela den tid som kallas järnåldern i Norden, från det att de första romerska föremålen letade sig hit strax före vår tideräkningens början fram till dess att klåfingriga och uttråkade nordbor ristade in runor i marmorräcket i dåtidens främsta kristna helgedom, Hagia Sofia i Konstantinopel. Mellan den äldsta bronssitulan – av allt att döma tillverkad i Capua i södra Italien av grekiska hantverkare – och inskriften i mar-

Hjälmar som hittats i rikt utrustade gravar från 600- och 700-talen i bland annat Uppland är tillverkade av inhemska hantverkare, men såväl deras form som dekor går tillbaka till hjälmar som bland annat bars i den romerske kejsarens garde. Bildens hjälmar kommer från båtgravar i Valsgärde utanför Uppsala. Foto: Gabriel Hildebrand.

morräcket är det omkring tusen år. Tusen år av ständig kulturpåverkan och kontakt. Och trots att det romerska riket försvagades måste det ha stått för något speciellt för nordborna, eftersom man så gärna knöt an till arvet efter det. Så trots att romarna aldrig på allvar nådde Norden nådde deras kultur och idéer dit. Och glömdes aldrig riktigt bort.

Kent Andersson är docent i arkeologi vid Uppsala universitet och verksam vid Statens historiska museer som avdelningschef med ansvar för myndighetens samlingar. Han har givit ut en rad populärvetenskapliga böcker, bland annat I skuggan av Rom och Völvor, krigare och vanligt folk.